

VASPITNO-OBRAZOVNI RAD ŠKOLE

Marina Đorđević¹
Filozofski fakultet
Univerzitet u Nišu, Republika Srbija

Primljen: 21.1.2021.
Prihvaćen: 5.5.2021.
ORIGINALNI NAUČNI RAD
UDC: 371.121:371.212.72
DOI: 10.19090/ps.2021.1.64-79

ULOGA PEDAGOGA U PREVENCIJI I OTKLANJANJU UZROKA ŠKOLSKOG NEUSPEHA

Apstrakt

Raznovrsna pedagoška literatura školski neuspeh opisuje kao nedostatak predispozicija za usvajanje elementarnih znanja i postizanja minimalnih zahteva u obrazovanju. Oslanjajući se na metodu teorijske analize sa tehnikom analize sadržaja, sagledali smo uzroke nastanka i mere prevencije neuspeha posmatrano sa teorijskog stanovišta. Svesni postojanja ovog fenomena, sprovedi smo istraživanje sa ciljem da saznamo stavove učenika i refleksije pedagoga o uzrocima i konkretnim merama ublažavanja neuspeha u praksi. Istraživanje je realizovano u novembru 2019. godine u Osnovnoj školi „Ivo Andrić“ pod upravom gradske opštine Crveni krst na teritoriji grada Niša. Podaci istraživanja, dobijeni upotrebom tehnike sklairanja stavova učenika pokazali su da se među značajnim uzrocima neuspeha izdvajaju preterani zahtevi roditelja, obimnost nastavnih sadržaja i deficit neophodnih sredstava za učenje. Rezultati intervjuisanja pokazuju da je pedagog među značajnim uzrocima neuspeha istakla: porodicu i okolnosti koji vladaju u njoj, nemotivisanost, apatija i nezainteresovanost učenika. Nalazi takođe potvrđuju da i nastavnici i stručni saradnici primenjuju pedagoške preventivne mere među kojima su se izdvojili savetodavni rad sa učenicima i razgovori na relacijama nastavnik – pedagog – učenik. Prilike za poboljšanje uspeha utoliko su veće ukoliko i nastavnici i stručni saradnici pokažu spremnost za preuzimanje odgovornosti i spremnosti da prihvate izazove koje obrazovanje nosi sa sobom.

Ključne reči: školski neuspeh, problem neuspeha kod učenika, istraživanje školskog neuspeha, uloga pedagoga, mere prevencije neuspeha.

¹ E-mail adresa: m.djordjevic-17505@filfak.ni.ac.rs

UVOD

Nagle društvene promene zahtevaju od društva da se stalno prilagođava promenama i ispunjava zahteve koje se pred njih postavljaju. Te promene vidljive su pre svega u kvalitetu obrazovanja kao i u visokoj sposobnosti pojedinca da svojim veštinama i sposobnostima obezbedi svoju egzistenciju. Kvalitet znanja je ključni aspekt harmonijskog i svestranog razvoja ličnosti. Na osnovu tog znanja vrši se selekcija u pogledu izbora škole i samog zanimanja ili profesije.

Obrazovno postignuće često je praćeno faktorima koji dovode do dekadencije uspeha. Različiti su razlozi koji dovode do toga: loši socijalni odnosi, nedostatak motivacije, nedostatak radnih navika i sl. U školskim okvirima, neuspeh se uglavnom tumači kao nedostatak mogućnosti učenika da zadovolji minimalne zahteve u obrazovanju koji se od njega očekuju. Neuspeh kod učenika može izazvati gubitak samopouzdanja pa zbog toga dolazi i do opadanja interesovanja i želje za poboljšanjem obrazovnog postignuća.

Nastavnici, pedagog i psiholog i drugi stručni saradnici mogu doprineti da školski neuspeh ne predstavlja problem. Ipak, najznačajnija ličnost u prevenciji predstavlja pedagog kao medijator između učenika, nastavnih sadržaja i nastavnika. Uloga pedagoga u preventivnom delovanju ogleda se u sledećim koracima: pružanje saveta i ohrabrivanje ličnost učenika, podsticanje motivacije i interesovanja, upoznavanje sa novim načinima i stilovima učenja, pružanje pomoći u organizaciji vremena za obaveze prema školi i sl. Svaki pedagoški postupak, kome je cilj otkloniti barijere i otvoriti puteve progressa može se smatrati opravdanim i svrsishodnim delovanjem.

Teorijski pristup problemu istraživanja

Terminološko shvatanje školskog neuspeha je značajno za adekvatnije razumevanje i tumačenje ovog fenomena u praksi. Školski neuspeh je složen i višeznačan fenomen a tumačenje ovog pojma se može posmatrati sa više stanovišta. Prema psihologu Okonju (Jevtić, 2014), školski neuspeh se shvata kao proces koji nastaje usled sporog učenja i nedostatka motivacije za učenje. Takođe, školski neuspeh može biti posledica nedostatka predispozicija za usvajanje znanja i njihove kognitivne prerade na višim mentalnim nivoima. Pomenuti psiholog je shvatanja da neuspeh može uzrokovati narušavanje odnosa između učenika i nastavnika (Džinović i Pavlović, 2006). Sa druge strane, psiholog Hek govori o školskom neuspehu kao školskom nenapredovanju, odnosno školski neuspeh se shvata kao „neprihvatljiv rad u razredu zbog čega učenik mora da ga ponovi“ (Jevtić, 2014, str. 168). Drugačija shvatanja navodi Fobert (Faubert, 2012) ističući da se školski neuspeh javlja kao loša organizacija obrazovnog procesa. To se najviše ogleda u preteranim zahtevima i nerealnim očekivanjima koje nameće obrazovanje. Ovaj stav autor objašnjava rečima da škole ne raspolažu adekvatnim nastavnim kadrom te se iz tog razloga neuspeh javlja kao posledica takvog stanja.

Nasuprot gore navedenim stavovima, autor Altaras (Altaras, 2006) pojam školskog neuspaha shvata na drugačiji način. Autor polazi od shvatanja da je školski neuspeh zasnovan na nedostacima psihološkog testiranja, odnosno u greškama koje nastaju u izračunavanju statističkih parametara određivanja koeficijenta uspeha, odnosno neuspaha. Ovakve prognoze merenja nisu pouzdane jer pružaju iskrivljenu sliku obrazovnog postignuća. Iz tog razloga uspeh nije predodređen vrednostima koeficijenta uspeha ili neuspaha već se o uspehu može govoriti u domenima lične angažovanosti i truda.

Na osnovu navedenih stavova autora možemo videti da se školski neuspeh različito interpretira. Školski neuspeh se najčešće tumači na osnovu dispozicija koje učenik poseduje ili ne poseduje. Zato se u većini slučajeva neuspeh shvata kao učenikov problem ili se pak razlozi traže u njegovoj nezainteresovanosti za sopstveno ulaganje u obrazovanje. Sa druge strane, u školskoj praksi ne sagledavaju se sve sposobnosti koje učenik poseduje već se neuspehom smatra ono što učenik nije naučio ili nije savladao nastavne sadržaje predviđene nastavnim programom.

Uzroci školskog neuspaha

Školski neuspeh je multidisciplinarni problem čije uzroke nastanka možemo videti u psihologiji, sociologiji, pedagogiji i drugim disciplinama. Analiziranjem vaspitnoobrazovnog rada škole i funkcionisanja školskog sistema, saglasno sa stavovima autora (Brophy & Good, 1991; Džinović, V et al. 2015; Gutvajn, 2010; Lalić-Vučetić, 2016; Milošević, 2006 i Spasenović, 2003), među značajne uzroke školskog neuspaha možemo izdvojiti: lične karakteristike učenika, vršnjački odnosi, porodična sredina i socio-ekonomski status porodice. Svaki od navedenih uzroka treba analizirati radi uviđanja korena njihovog nastanka.

Pod ličnim karakteristikama učenika podrazumevaju se osobine, sposobnosti i kompetencije koje učenik poseduje. Autor Gutvajn (2010) navodi da su u prvom redu važni životni prioriteti učenika. Naime, učenici koji se opisuju kao uspešni, okarakterisani su kao osobe koje imaju visoka očekivanja. Oni imaju svest o svojim obavezama i odgovornosti, postavljaju sebi visoke zahteve koje svojevoljno žele da ispune. Nasuprot njima, učenici koji postižu neuspeh u školi jesu oni koji ne ispunjavaju postavljene ciljeve, imaju niska obrazovna očekivanja, često izostaju sa časova, ne poseduju oformljene radne navike, nedisciplinovani su na časovima, često se suprotstavljaju školskim autoritetima i pravilima školskog života i rada. Takođe, neuspeh nastaje i kao lično opredeljenje učenika za takav stav. Dešava se da i inteligentni učenici doživljavaju neuspeh jer ne poseduju radne navike. Sa druge strane, učenici koji od sebe imaju visoka očekivanja podbacuju u školskom uspehu zbog sopstvenog straha od neuspaha (Milošević, 2006).

Naredni važan uzrok jesu vršnjački odnosi, socijalne grupe u kojima se formira identitet učenika. Socijalne grupe, porodica i vršnjaci mogu upućivati učenicima iste poruke: o značaju dobrih ocena, redovnom pohađanju nastave, štetnosti pušenja itd. Ukoliko različite grupe vršnjaka, imaju slične vrednosti kao i porodica, velike su šanse

da će se učenici povinovati uticaju grupe pre nego porodičnim vrednostima. Ali i pored toga, grupa vršnjaka može imati i štetni uticaj. Uticaj vršnjaka može biti toliko jak da uspešni učenici polako odustaju od svojih ciljeva zarad vrednosti koje zastupa ta grupa (Krnjajić, 2002).

I najzad, najvažniji uzrok koji može dovesti do neuspeha jeste porodična sredina i socio-ekonomski status porodice. Porodica je primarna grupa kojoj pojedinac pripada. U njoj se stiču prva znanja o kulturi, poštovanju, razvijanju empatije prema drugima, postepenom osamostaljivanju za život sa drugim ljudima i slično. Strukture u kojima se neguju tolerancija, razumevanje i ravnopravnost svih članova mogu se smatrati stabilnim porodicama. Ovakve porodice uglavnom imaju visoke zahteve od svojih članova sa željom da se postavljeni ciljevi ostvare. Ukoliko dete iz ovakve porodice ne postiže dobar uspeh u školi, njegov neuspeh može znatno oslabiti dobro uspostavljenu porodičnu atmosferu. To se naročito ogleda u nametanju kontrole roditelja i insistiranju na poslušnosti deteta. Način na koji će se porodica odnositi prema uspesima ili neuspesima predodređen je vaspitnim stilovima koje porodica preferira. Autoritarni vaspitni stil karakteriše sklonost ka nametanju ideja roditelja i često telesno kažnjavanje dece. Pod ovakvim okolnostima, deca su pod stalnim nadzorom i imaju preferencije da postižu neuspeh u školi bez velikih mogućnosti da se poprave. Takođe, ovi roditelji zahtevaju strogu poslušnost i skloni su primeni represivnih mera kažnjavanja za neispunjavanje njihovih očekivanja (Pelemiš, 2017). Paradoksalno ovome, roditelji koji su prezaštitnički nastrojeni takođe negativno deluju na uspeh deteta u školi. Preokupirani obavezama dece, ovi roditelji na nametljiv način štite svoje dete od obaveza, a kao razloge lošeg uspeha često navode loše nastavnike, neadekvatne nastavne sadržaje i slično (Zrilić, 2005). Porodice koje karakterišu neusklađeni porodični dijadni odnosi na relaciji majka-dete prouzrokuju mnoge teškoće među kojima se ističu nastanak problema sa kontrolom emocija, pojava agresivnih obrazaca ponašanja, izlivi besa i drugih pojava. Opisani odnosi ukazuju na disfunkcionalne porodične strukture praćene konfliktima sa narušenim granicama unutar porodičnog funkcionisanja ali i izraženom nemogućnošću članova porodice da pronađu rešenja za svoje probleme. U takvim okolnostima, prilike za učenje i napredovanje su nemoguće budući da su frustracije i izvori napetosti svakodnevno prisutni a neuspeh koji nastaje jeste posledica ovakvog stanja. Sa druge strane, nedostatak materijalnih sredstava dovodi to toga da obrazovanje u takvim porodicama gubi na značaju zbog neadekvatnih uslova života (Tomčić, 2019). Negativne posledice ovakvog stanja porodice naročito se ogledaju u konstantnim hroničnim stresovima koje pojedinca čine ranjivijim i osjetljivijim na svakodnevne stresne situacije (Krsitić, 2016).

Preventivno delovanje nastavnog osoblja

Nastavnici, kao važan deo nastavnog osoblja u školi, mogu i treba da deluju u pedagoškom smeru sa ciljem da se učenicima pruži pomoć u učenju. Imajući u vidu da

se u školi intenzivno ostvaruje odnos sa učenicima, nastavniku se pruža mogućnost da u potpunosti upozna ličnost učenika, počev od njihovih prednosti, dispozicija i mogućnosti pa sve do teškoća i problema koje imaju. Pedagoško delovanje nastavnika u školi ima za cilj da se na vreme otkriju uzroci i mere otklanjanja istih. Konkretno govoreći, u domenu školskog neuspeha značajno je ukazati na sledeće efikasne preventivne mere: individualni pristup nastavnika u radu sa učenicima koji ostvaruju nezadovoljavajuće obrazovno postignuće, podsticanje emocionalne klime i sam proces savetodavnog rada. Primenjeno u školskim uslovima, savetodavni rad se smatra najvažnijim pedagoškim postupkom kako nastavnog tako i stručnog osoblja.

Naime, pod pojmom *pedagoški pristup nastavnika* podrazumeva se skup obrazovnih uverenja nastavnika i postupaka u nastavi koji su usmereni na dobrobit učenika (Zuković, 2017). Trebalo bi da se nastavnik oslobodi subjektivnih činjenica, shvatanja i predrasuda koja je imao o neuspehu kod učenika. Pedagoški pristupi nastavnika definisani su i ponašanjem nastavnika, očekivanjima od učenika koji postižu neuspeh i konkretnim aktivnostima koje preduzima u cilju pomoći (Malinić, 2007). Jedna od najefikasnijih mera jeste individualni rad sa učenicima koji bi se trebalo bazirati na međusobnom poverenju i sa uvažavanjem različitih stavova i mišljenja. U takvom odnosu, nastavnik preuzima ulogu onoga koji vodi (direktivna uloga) dok je učenik taj koji je vođen. U tom smilu, od nastavnika se očekuje da učeniku pruži efikasne načine rešavanja problema i pruži pomoć u učenju.

Važan aspekt ovakve komunikacije jeste emocionalna i afektivna dimenzija i klima kojom se regulišu odnosi. Nastavnik mora biti dovoljno kompetentan kako bi znao na koje načine, koje metode i strategije treba primeniti u pristupu sa učenicima. Učenici nižih obrazovnih rezultata zahtevaju više emocionalne pažnje i brige od nastavnika. U tom pogledu neverbalna komunikacija smatra se bitnom u međuljudskim odnosima (Kotlman & Vernon, 2009). Na kvalitet emocionalnih odnosa između nastavnika i učenika utiču obostrana očekivanja. Usko sa očekivanjima, povezan je i savetodavni rad sa učenicima. Posebno važan, savetodavni rad se odnosi na pružanje saveta, ideja, ukazivanje na nove metode učenja i pronalaženja novih tehnika učenja. Važna strategija savetodavnog rada jeste kooperativno učenje koje se gradi na prethodno dobro uspostavljenom odnosu između učesnika u saradnji. Kooperativno učenje može se definisati kao strukturirani oblik grupnog rada gde učenici slede zajedničke ciljeve, a nastavnik pojedinačno ocenjuje njihov uspeh (Prince, 2004). Drugačije mišljenje zastupa Pavlovićeva (2004) ističući u prvi plan kooperativne metode. Dobrobiti ovih metoda ogledaju se u pružanju mogućnosti učenicima da razviju kognitivne kompetencije kao što su: argumentovanje sopstvenog mišljenja, razvoj samostalnosti, učešće u donošenju odluka i sl. Takođe, kooperativno učenje na dijadnom odnosu nastavnik-učenik polazi od osnovne pretpostavke da učenici poseduju prethodna znanja u oblasti u koju se uvodi novo znanje. Stoga, učenje ne treba da se shvata kao spoljna nametnut teret ili obaveza koja se učenicima nameće, već kao proces sopstvene afirmacije.

Preventivne mere stručnih saradnika

Važan deo vaspitnoobrazovnog rada škole čine nastavno i stručno osoblje. S obzirom na to da smo ukazali na značaj nastavnog osoblja, fokus našeg interesovanja čine stručni saradnici, konkretno delatnost pedagoga u školi i njegove strategije rada sa učenicima koji postižu neuspeh. Važnost uloge pedagoga proizilazi iz njegovog obrazovno-vaspitnog delovanja počev od uspostavljanja saradnje sa nastavnicima, direktorom škole pa sve do učenika i saradnje sa roditeljima. Kompetencije i sposobnosti koje pedagog ima naročito dolaze do izražaja u domenima pružanja pomoći učenicima koji imaju poteškoća sa uspehom u školi. To se naročito ogleda u organizaciji pedagoško-savetodavnog rada sa učenicima ali i pružanju pomoći nastavnicima da lakše organizuju i sistematizuju nastavne sadržaje i na lakši način konkretno znanje prenesu učenicima. Prisustvo pedagoga na nastavu časa može biti od pomoći naročito za nastavnike kojima je potrebna pomoć u radu sa učenicima koji postižu neuspeh. U tom domenu, pedagog može sugerisati nastavniku za koju metodu ili oblik rada bi se trebalo opredeliti i kojim postupcima se može pružiti efikasna pomoć.

Prema navodima Pavlovićeve (2004), značajne preventivne mere u domenu stručnih saradnika jesu: razgovor sa učenicom i podsticanje da postavlja pitanja. Slična shvatanja izlažu i autori Džinović i Pavlović (2006) a to su: diskusija i dijalog. Ipak, od navedenih oblika, diskusija bi se mogla shvatiti kao najsloženiji. Naime, pod diskusijom se podrazumeva komunikacija stručnih saradnika sa učenicima u kojima se iznose i tumače stavovi, shvatanja i nalaze putevi za zajedničko rešavanje problema. Poseban vid diskusije jeste razgovor u krugu koji je dosta složen. U ovom vidu diskusije, pedagog sa nastavnicima i stručnim saradnicima može organizovati ovaj vid razgovora u kome će manja grupa učenika izložiti svoje probleme iz njihovog ugla shvatanja. Zadatak stručnih saradnika jeste da učenicima pruže savete, sugestije, ohrabre njihovu ličnost na takav način tako što će zajedno dolaziti do rešenja i sve vreme im pružati podršku (Džinović i Pavlović, 2006; Pavlović, 2004). Važna strategija, a ujedno i najefikasnija u školskim uslovima, jeste savetodavni rad sa učenicima.

Prema shvatanju autora Svrđlina (1998) savetodavni rad se najbolje može ostvariti putem individualnog rada sa učenicom. U radu na rešavanju pojedinih problema učenika, pedagog će ili sam ili u saradnji sa nastavnicima ispitivati pojedina obeležja njegovog postupanja. Sa druge strane, pedagog može ispitati radne navike učenika, u kojoj meri je učenik zainteresovan za učenje, kako organizuje svoje slobodno vreme i sl. Ovaj individualni rad će imati efekta samo ukoliko su obe strane podjednako zainteresovane i ukoliko su orjentisane ka zajedničkom cilju.

Uključenost i povezanost roditelja sa radom i funkcionisanjem rada škole mogu na indirektan način uticati na uspeh učenika u školi. Na to nam ukazuju stavovi autora Tomčića (2019) koji veruje da postoje različite forme uključivanja kao što su: angažovanost roditelja u aktivnostima školskih organizacija, praćenje rada i rezultata učenika, uključivanje u timsko rešavanje školskih problema i sl. Ali i pored ovoga,

prema stavovima autora Svrđlina (1998), podjednako je važno da se uspostavi kvalitetna komunikacija između roditelja i nastavnika. To znači da roditelj mora biti stabilna i zrela ličnost, da razume nastavnika i uvaži njegovo mišljenje. Ali, ovaj autor takođe ukazuje na prepreke koje mogu onemogućiti saradnju sa nastavnikom. Neke od teškoća koje se mogu javiti: nezainteresovanost roditelja za uspeh učenika, neuključenost u rad škole zbog toga što neke roditelje isključivo zanima samo uspeh deteta odnosno njegove ocene.

Pedagoškim delovanjem, pedagog može pružiti roditeljima krucijalne informacije kako bi delovanje roditelja, pored škole, ostvarilo svoj pravi efekat. Ostvarujući saradnju sa roditeljima, pedagog može značajno doprineti unapređivanju rada učenika i podsticajno delovati na njega.

Metodološki pristup problemu istraživanja

Postignuće ostvareno u školi može se razumeti kao rezultat angažovanosti, lične odgovornosti i truda koje je pojedinac uložio u svoje obrazovanje. Razvojni put uspeha ili neuspeha predodređen je unapred postavljenim formalnim zahtevima koje bi učenici trebalo zadovoljiti. Neadekvatna prilagođenost postojećim zahtevima, nastavnim metodama, i sadržajima mogu biti rizični faktori nastanka neuspeha. U takvim okolnostima visoka očekivanja i poverenje ulažu se u delatnost pedagoga, stručnog saradnika koji bi svojim metodičkim znanjima i sposobnostima mogao doprineti otklanjanju barijera. Posmatrano sa ovog stanovišta, problem našeg istraživanja glasi: Da li pedagog ima udela u prevenciji i otklanjanju uzroka školskog neuspeha. Neprijatna iskustva učenika sa sopstvenim neuspehom ostavljaju negativne posledice na njegov emocionalni razvoj stvarajući povećani nivo stresa, panike i straha od šanse za ponavljanjem istog. Pomoć koja se dobija od stručnih saradnika u funkciji je ohrabivanja, motivisanja i podsticanja učenika da povrati veru u svoje sposobnosti. Stoga je predmet istraživanja usredsređen na refleksije učenika i pedagoga o uzrocima koji dovode do njegovog nastanka u školi kao i o efikasnim preventivnim merama predupređivanja istog. Osnovni cilj istraživanja odnosi se na stavove učenika i stručnog saradnika o uzrocima koji dovode do neuspeha i značajnim preventivnim merama koje se sprovode u školi. U skladu sa metodologijom, zadaci istraživanja definisani su sledećim redosledom: 1. Ispitati učenike o uzrocima koji se negativno odražavaju na njihov uspeh.; 2. Ispitati učenike o aktivnostima koje nastavnici preduzimaju sa ciljem otklanjanja uzroka školskog neuspeha i 3. Ispitati pedagoga o uzrocima i preventivnim merama predupređivanja školskog neuspeha. Za potrebe ovog istraživanja koristio se namerno izabrani dvostruki uzorak, odnosno ciljano izabrana populacija sa nadom da će doprineti kvalitetnom razumevanju ispitivane pojave. Prvi deo uzorka brojao je 90 učenika osnovne škole i to učenike šestog, sedmog i osmog razreda. Drugi deo uzorka obuhvatio je jednog stručnog saradnika, Draganu Miljković, pedagoga osnovne škole. Na osnovu relevantne pedagoške literature, upotrebom metode teorijske analize sa

tehnikom analize sadržaja, bilo je omogućeno analizirati fenomen školskog neuspeha, sagledati uzroke i preventivne mere sa teorijskog stanovišta. Prikupljanje stavova ispitanika omogućeno je upotrebom odgovarajućih istraživačkih instrumenata i tehnika i to za svaki uzorak ponaosob.

Instrumentom petostepene skale procene Likertovog tipa, a tehnikom skaliranja, ispitivani su stavovi učenika o uzrocima nastanka neuspeha i aktivnosti koje nastavnici preduzimaju sa ciljem da se neuspeh otkloni. Učenici su svoje stavove mogli da iskazuju od nivoa nesaglasnosti do stava neopredeljenosti i potpune opravdanosti date tvrdnje. Korišćena skala podeljenja je na dve subskale, imenovane prema zadacima istraživanja. Prva subskala nosi naziv Uzroci školskog neuspeha u okviru koje su ispitivani mogući uzroci čiji izvori potiču od porodice, konkretno, od loših porodičnih odnosa, strogog nadzora roditelja, postavljenih zahteva i velikih očekivanja od učenika. Pored porodice, uzroke smo tražili i u vršnjačkim odnosima poput: svađa sa vršnjacima, ogovaranja, ignorisanje i ismevanje. I najzad, uzroci neuspeha traženi su na osnovu ličnosti samih učenika: nedostatak motivacije, obimnost nastavnih sadržaja koji izaziva nezainteresovanost za učenje, nedostatak osnovnih materijalnih i finansijskih sredstava i tako dalje. Druga subskala instrumenta, imenovana Aktivnosti nastavnika, ispitivane su refleksije učenika o aktivnostima koje su oni identifikovali kao preventivnim u radu svojih nastavnika kao što su: organizacija dopunskih časova, saveti prilikom učenja i organizacije vremena, podsticanje učenika za dodatna angažovanja i slično.

Upotrebom tehnike intervjuisanja i intervjuom kao njegovim glavnim instrumentom došli smo do stavova pedagoga o izrocima neuspeha i merama prevencije kojima se ovaj fenomen može ublažiti. Pitanjima smo od pedagoga želeli da saznamo kako se školski neuspeh percipira iz ugla stručnog saradnika i kako se opisuju učenici koji postižu neuspeh u školi. Daljim tokom intervjua, pitali smo pedagoga o konkretnim uzrocima, tačnije: da li je važno imati oformljene radne navike, da li se loši porodični odnosi odražavaju na neuspeh u školi i da li neuspehu mogu doprineti loši vršnjački odnosi. Kada je reč o preventivnim merama, pedagoga smo pitali da li učenici koji imaju problem sa neuspehom dolaze kod nje na razgovor, da li je u tom slučaju pedagoško-savetodavni rad efikasan, da li smatra da dopunska nastava može preventivno delovati i sl. Intervju je sproveden zahvaljujući saglasnosti direktora škole i dobrovoljnog pristanka pedagoga. Podaci su obrađeni u programu za statističku obradu podataka (SPSS for Windows 20.0). Rezultati intervjua prikazani su kvalitativnom analizom kojom je omogućeno da se poštovanjem minimalne slobode istraživača deskriptivno i precizno prikažu stavovi pedagoga. Nalazi učenika obrađeni su kvantitativno, postupkom analize u kojoj su stavovi učenika prikazani u numeričkom zapisu. Tabelarnim načinom prikazivanja postignuta je preglednost i razumljivost dobijenih nalaza.

Tabela 1
Struktura učenika po razredima

	Razred	Frekvencije (f)	Procenti (%)
Valid	šesti razred	18	20,0
	sedmi razred	35	38,9
	osmi razred	37	41,1
	Total	90	100,0

Predstavljeni podaci iz Tabele 1 pokazuju da je učestvovalo 18 učenika (20,0%) šestog razreda, 35 učenika (38,9%) sedmog razreda i 37 učenika (41,1%) osmog razreda, odnosno u ukupnom zbiru je bilo 90 učenika (100%).

Rezultati istraživanja i diskusija

Na osnovu postavljenih istraživačkih zadataka, dobijeni podaci prikazani su redosledom postavljanja istih. Istraživanje je činilo tri krucijalna zadatka kojima smo želeli da dođemo do saznanja o ispitivanom fenomenu. Prvim zadatkom ispitivali smo percepcije učenika i uzrocima neuspeha pa je shodno tome ovaj zadatak imenovan kao *Uzroci nastanka školskog neuspeha sa aspekta učenika*. Narednim zadatkom želeli smo takođe da sagledamo stavove učenika o preventivnom delovanju nastavnika pa je zato zadatak nosi naziv *Refleksije učenika o preventivnom delovanju nastavnika*. I najzad, rezultati obavljenog intervjua sa pedagogom škole pod naslovom *Refleksije pedagoga o uzrocima i preventivim merama školskog neuspeha* mogli smo saznati o konkretnim preventivnim merama i strategijama pružanja pomoći učenicima koji postižu niža obrazovna postignuća. Svaki zadatak prikazan je posebno radi detaljnog sagledavanja nalaza.

Uzroci nastanka školskog neuspeha sa aspekta učenika.

Na školsko postignuće mogu delovati različiti faktori bilo da je reč o objektivnim ili subjektivnim, odnosno od uticaja okoline do ličnih preferencija. Naredna Tabela 2 pruža odgovor na prvi istraživački zadatak koji se odnosio na percepcije učenika o uzrocima koji se negativno odražavaju na njihov uspeh.

Tabela 2

Stavovi učenika o uzrocima neuspeha u odnosu na razred

Ajtemi	Razred	M	sd	F	df	p
Učestale svađe sa roditeljima me onemogućavaju da postížem bolji uspeh u školi.	šesti razred	1,44	0,62	2,35	2	0,10
	sedmi razred	1,69	0,96			
	osmi razred	2,08	1,36			
Smatram da zahteve koje mi roditelji postavljaju negativno deluju na moj školski uspeh.	šesti razred	1,44	0,62	3,46	2	0,04*
	sedmi razred	1,57	0,92			
	osmi razred	2,11	1,29			
Preterana kontrola mojih roditelja oko mojih školskih obaveza loše deluje na moj uspeh.	šesti razred	1,50	1,04	0,99	2	0,38
	sedmi razred	1,91	1,12			
	osmi razred	1,70	0,97			
Obimnost nastavnih sadržaja me čini bezvoljnim za učenje.	šesti razred	2,33	0,77	17,69	2	0,00*
	sedmi razred	2,89	1,25			
	osmi razred	4,05	1,10			
Kada bih imao/la više motivacije, moj uspeh bi bio bolji.	šesti razred	3,94	0,87	1,63	2	0,20
	sedmi razred	3,34	1,41			
	osmi razred	3,70	1,15			
Smatram da se nedostatak moje volje za učenjem odražava na moj uspeh u školi.	šesti razred	3,17	0,92	1,80	2	0,18
	sedmi razred	3,34	1,43			
	osmi razred	3,78	1,27			
Ignorisanje od strane mojih vršnjaka me sprečava da postížem bolji uspeh.	šesti razred	1,83	0,86	0,20	2	0,82
	sedmi razred	1,66	1,19			
	osmi razred	1,76	0,86			
Smatram da moji roditelji ne mogu da mi obezbede neophodna sredstva za učenje.	šesti razred	2,00	1,38	3,55	2	0,03*
	sedmi razred	1,69	1,16			
	osmi razred	2,57	1,64			
Smatram da je za dobar uspeh neophodno obezbediti dobre uslove za učenje.	šesti razred	3,39	1,09	1,38	2	0,26
	sedmi razred	2,74	1,38			
	osmi razred	2,95	1,41			
Smatram da niska finansijska primanja se mogu negativno odraziti na moj uspeh.	šesti razred	2,06	1,26	1,42	2	0,25
	sedmi razred	2,26	1,27			
	osmi razred	2,65	1,44			

*Napomena: * $p < 0.05$*

Na osnovu rezultata, može se reći da učenici imaju razvijenu svest o neuspehu i da mogu prepoznati izvore prepreka koje se negativno odražavaju na njihov uspeh. Na tvrdnjama koje se odnose na preterane zahteve roditelja, obimnost nastavnih sadržaja i deficit neophodnih sredstava za učenje uočena je statistički značajna ($p < 0.05$) razlika u stavovima ispitanika što ukazuje na krucijalan podatak da su upravo ovi uzroci prepoznati kao glavni prediktori nesupeha koje su učenici istakli. Uočeni stavovi na preostalim tvrdnjama potvrđuju stavove saglasnosti što ne umanjuje činjenicu da lična angažovanost i narušeni vršnjački odnosi takođe mogu delovati na uspeh učenika.

Refleksije učenika o preventivnom delovanju nastavnika.

Sve veća prisutnost problema školskog neuspeha zahteva od nastavnika da svojim stručnim znanjem i sposobnostima pomognu učenicima u prevazilaženju teškoća i osposobe ih za efikasno rešavanje istih. Narednom Tabelom 3 odgovorili smo na treći istraživački zadatak sa ciljem da steknemo uvid u preventivne mere nastavnika koje se primenjuju u savremenoj vaspitno-obrazovnoj praksi.

Tabela 3

Stavovi učenika o preventivnim merama nastavnika u odnosu na razred

Tvrdnje	Razred	M	sd	F	df	p
Nastavnici ukazuju na efikasnije metode i tehnike učenja.	šesti razred	3,06	0,80	1,21	2	0,30
	sedmi razred	3,28	1,22			
	osmi razred	3,38	1,21			
Nastavnici savetuju kako voditi beleške sa ciljem boljeg razumevanja nastavnih sadržaja.	šesti razred	3,33	0,84	0,10	2	0,91
	sedmi razred	3,46	1,22			
	osmi razred	3,46	0,99			
Nastavnici pomažu kako da se rezimiraju nastavni sadržaji radi boljeg učenja.	šesti razred	3,78	0,81	2,47	2	0,01*
	sedmi razred	3,57	1,07			
	osmi razred	3,19	1,02			
Nastavnici angažuju upešne učenike da pomažu učenicima koji postižu neuspeh kako bi proboljšali svoj kvalitet znanja.	šesti razred	3,67	1,19	0,35	2	0,71
	sedmi razred	3,37	1,21			
	osmi razred	3,46	1,24			
Nastavnici organizuju grupne radove u kojima učenici nižih obrazovnih postignuća imaju najvećeg udela.	šesti razred	3,39	0,78	0,08	2	0,92
	sedmi razred	3,26	1,27			
	osmi razred	3,30	1,13			
Nastavnici pružaju mogućnost učenicima koji postižu neuspehom da pitaju sve što im nije jasno.	šesti razred	3,95	1,26	0,82	2	0,45
	sedmi razred	4,26	1,01			
	osmi razred	3,97	1,01			

Nastavnici razvijaju pozitivnu komunikaciju sa učenicima koji postižu nezadovoljavajuće rezultate u školi.	šesti razred	4,11	1,02	3,89	2	0,02*
	sedmi razred	3,80	1,08			
	osmi razred	3,30	1,13			
Nastavnici iniciraju saradnju sa učenicima koji postižu neuspeh u cilju poboljšanja njihovog uspeha.	šesti razred	3,50	1,50	0,02	2	0,98
	sedmi razred	3,46	1,29			
	osmi razred	3,43	1,04			
Nastavnici jednako uvažavaju i poštuju kako učenike koji postižu odličan uspeh tako i one kod kojih je prisutan neuspeh.	šesti razred	3,89	1,08	3,66	2	0,03*
	sedmi razred	3,31	1,25			
	osmi razred	2,95	1,24			
Nastavnici pokazuju visok nivo tolerancije u radu sa učenicima nižih obrazovnih postignuća.	šesti razred	3,83	1,04	3,28	2	0,04*
	sedmi razred	3,03	1,27			
	osmi razred	3,08	1,09			

*Napomena: * $p < 0.05$*

Na osnovu analiziranih podataka, možemo uočiti da učenici dobro percipiraju preventivne mere i mogu ih prepoznati kod svojih nastavnika. Značajne preventivne mere poput: rezimiranje nastavnih sadržaja, razvijenost pozitivne komunikacije sa učenicima koji postižu nezadovoljavajuće rezultate u školi, podjednako uvažavanje i poštovanje svih učenika ali i visok nivo tolerancije prema učenicima nižih postignuća izdvojili su se kao najzastupljeniji oblici preventivnog delovanja nastavnog osoblja. Opravdanje za ovakvo tumačenje ukazuje podatak da su se upravo na ovim česticama izdvojile statistički značajne razlike u odgovorima učenika ($p < 0.05$). Visok nivo svesnosti o postojanju neuspeha pokazali su najmlađi učenici što ukazuje na krucijalni nalaz da je ovaj fenomen propratni deo postignuća učenika.

Refleksije pedagoga o uzrocima i preventivim merama školskog neuspeha.

Kvalitet rada škole zavisi od delatnosti nastavnog i stručnog osoblja čiji su glavni nosioci. Fokus interesovanja usmeren je na refleksije pedagoga o problemu koji zauzima važno mesto na putu obrazovanja. Pitanjima iz intervjuva želeli smo da saznamo kako se problem neuspeha tumači sa aspekta pedagoga. Pitanjem koji se odnosio na sagledavanje neuspeha iz perspektive stručnog saradnika, pedagog je istakla da je neuspeh karakterističan za učenike koji se ne ponašaju u skladu sa pravilima škole i ne ispunjavaju svoje obaveze. Usko sa ovim, među najvažnijim uzrocima, važni za neuspeh, pedagog je istakla: porodicu i okolnosti koji vladaju u njoj, nemotivisanost, apatija i nezainteresovanost učenika. Najveći problem u današnje vreme predstavljaju društvene mreže. Zbog sve veće zastupljenosti medija, dolazi do asocijalizacije među učenicima što rezultira njihovim lošim socijalnim odnosima i postignućima.

Sa ciljem da se pomogne učenicima niskih obrazovnih postignuća veoma su važni odnosi i komunikacija koji se uspostavljaju sa njima. Tačnije, interesovalo nas je da li je teško ostvariti komunikaciju sa njima. Bogato iskustvo pedagoga govori o tome da uspostavljanje komunikacije prvenstveno zavisi od ličnosti deteta. Ipak, otežavajuća okolnost predstavlja kada ni učenik ni njegov roditelj ne žele da sarađuju i odbijaju pomoć koja im se pruža.

Daljom analizom, naše polje interesovanja usmereno je na saznanje da li ovi učenici dolaze na razgovor kod pedagoga. Svoj odgovor pedagog je obrazložila rečima da su učenici spremni za saradnju i interesuju se za rešavanje problema. Neki učenici dolaze i po preporuci nastavnika, razrednog starešine ili roditelja. Način na koji se odvija saradnja sa njima jeste savetodavnog karaktera gde im se upućuju saveti, ideje i sugestije za promene tehnike učenja. U nameri da saznamo koje su najčešće preventivne mere koje pedagozi preduzimaju radi predupređivanja školskog neuspeha, pedagog nam je pružila opsežan odgovor. Razgovori sa porodicom, razvijeni socijalni odnosi i prihvaćenost u grupi jesu pomoćni resursi koji mogu pomoći u minimiziranju neuspeha. Izdvajaju se i: usmeren i vođen rad učenika, kontrola, podsticanje i razgovori sa učenicima koji su najzastupljeniji u savremenoj praksi. Dakle, dobra organizacija, razvijena samoregulacija učenja kao i svest o dužnostima moraju biti razvijeni do visokog nivoa kako bi uspeh dostigao svoj maksimum.

Diskusija i zaključak

Kritički pristupi analize pedagoške literature i stranih izvora pokazuju da problem školskog neuspeha datira još od najranijih dana. Teorijske postavke ukazuju na multivarijabilne uzroke i korene nastanka uzroka. Konkretna definicija školskog neuspeha ne postoji jer je sam pojam neuspeh multidimenzionalan što znači da obuhvata različita tumačenja i shvatanja.

Primenjeno u školskom kontekstu, ovaj pojam se usko vezuje za postignuća učenika kako na kognitivnom nivou tako i u drugim domenima razvoja ličnosti učenika. Rezultati našeg istraživanja pokazali su da i nastavnici i stručni saradnici primenjuju pedagoške preventivne mere u cilju sprečavanja neuspeha. Kao najvažnije strategije izdvojili su se savetodavni rad sa učenicima i razgovori na relacijama nastavnik-pedagog-učenik. Dakle, pedagog sa jedne strane predstavlja sponu između nastavnika i učenika dok sa druge, svojim pedagoškim znanjima, nastoji da pronikne do suštine problema i pomogne na obostrano zadovoljstvo.

O značaju proučavanja i empirijskog analiziranja ovog fenomena pružaju oskudna istraživanja među kojima je važno spomenuti istraživanje koje su sprovedli Gutvajn i Ševkušić (2013). Prema njihovim navodima, stručni saradnici su kao najvažnije faktore naveli: učenike kao glavne krivce, školu kao nepodsticajnu sredinu pod kojom se podrazumevaju poremećeni odnosi između nastavnika i učenika. Krucijalni podaci ukazuju da su iskusni stručni saradnici naglašavali složenost i delikatnost sop-

stvene uloge u procesu izbora adekvatnih strategija podrške učenicima nižih obrazovnih postignuća kao i sistem mera.

Usmereni na prevazilaženje barijera u postizanju uspeha, nudimo moguće tehnike učenja koje bi se mogle implementirati u praksi. Jedne od efikasnih jesu tehnike asocijativnog učenja i kreiranja mapa uma kojima je cilj poboljšanje kvaliteta pamćenja i podsticanje viših mentalnih procesa poput metakognicije. Slična po karakteristikama jeste i mnemonika, tehnika zasnovana na kreiranju slika na mentalnim nivou a primenjuje se u prilikama usvajanja apstraktnih pojmova. U cilju kvalitetnijeg usvajanja znanja, predlažemo tehniku rezimiranja materijala kojom se pojedinac osposobljava da vrši selekcije u pogledu isticanja važnosti i sagledavanju suštine prerađenih informacija. Svaka od ovih tehnika može pomoći u osnaživanju samopouzdanja, postizanju autonomije i samoregulacije učenja čiji je glavni cilj obezbediti trajnost i razumljivost znanja i istovremeno otvoriti nove mogućnosti i puteve ka postizanju viših obrazovnih postignuća.

THE ROLE OF THE PEDAGOGUE IN PREVENTION AND ELIMINATION OF THE CAUSES OF SCHOOL FAILURE

Abstract

Various pedagogical literature describes school failure as a lack of predisposition to acquire basic knowledge and achieve minimum requirements in education. Relying on the method of theoretical analysis with the technique of content analysis, we looked at the causes and measures to prevent failure from a theoretical point of view. Aware of the existence of this phenomenon, we conducted research with the aim of finding out the attitudes of students and reflections of pedagogues on the causes and specific measures to mitigate failure in practice. The research was realized in November 2019 in the Primary School "Ivo Andrić" under the management of the city municipality of the Red Cross on the territory of the city of Nis. Research data, obtained using the technique of composing students' attitudes, showed that excessive demands of parents, the volume of teaching content and the deficit of necessary resources for learning are significant causes of failure. The results of the interview show that the pedagogue pointed out among the significant causes of failure: the family and the circumstances that prevail in it, lack of motivation, apathy and lack of students' interest. The findings also confirm that both teachers and professional associates apply pedagogical preventive measures, among which the advisory work with students and conversations between teacher - pedagogue - student stood out. The opportunities for improving success are all the greater if both teachers and professional associates show willingness to take responsibility and accept educational challenges.

Key words: school failure, student failure problem, school failure research, role of pedagogue, failure prevention measures.

Literatura

- Altaras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Pančevo: Mali Nemo.
- Brophy, T., & Good, T. (1991). *Looking in classrooms*. New York: Harper Collins.
- Džinović, V. i Pavlović, J. (2006). Opređenje za neuspeh u školi kao vid opiranja vršenju moći. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38(1), 124-150.
- Džinović, V., Jakšić, I. i Malinić, D. (2015). *Nastavničke percepcije školskog neuspeha: vredi li se truditi oko neuspešnih učenika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Faubert, B. (2012). *A Literature Review of School Practices to Overcome School Failure*. Retrieved November 2020 from: <http://dx.doi.org/10.1787/5k9fl-cwww9tk-en>
- Gutvjan, N. (2010). Životni prioriteti neuspešnih učenika u srednjoj školi. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 42(1), 109-127.
- Gutvaj, N. i Ševkušić, S. (2014). Kako stručni saradnici doživljavaju školski neuspeh učenika. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 45(2), 342-362.
- Jevtić, B. (2014). *Akadska sredina i akadska (ne)postignuće*. Beograd: Fakultet za poslovno-industrijski menadžment.
- Krstić, K. (2016). Različiti pristupi u proučavanju porodice. *Norma*, 21(2), 361-373.
- Krnjajić, S. (2002). Vršnjački odnosi i školsko postignuće. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 34(1), 213-235.
- Kotlman, T., & Vernon, A. (2009). *Counseling Theories: Practical Applications with Children and Adolescents in School Settings*. Colorado: Love Publishing Company.
- Lalić-Vučetić, N. (2016). Mogućnosti razvijanja nmotivacija za učenje: perspektiva nastavnika i učenika. *Inovacije u nastavi*, 29(1), 1-15.
- Malinić, D. (2007). Kako pomoći neuspešnom učeniku. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 39(1), 86-98.
- Milošević, N. (2006). Identitet neuspešnog učenika kao proishod društvenih odnosa. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38(1), 101-123.
- Pavlović, B. (2004). Partnerski odnosi u nastavi kao faktori podsticanja učenja i kognitivnog razvoja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36(1), 151-167.
- Pelemiš, D. (2017). Vaspitni stil roditelja kao faktor opšteg uspeha učenika. *Pedagoška stvarnost*, 63(1), 27-40.
- Prince, M. (2004). Does Active Learning Work?. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231.
- Spasenović, V. (2003). Vršnjačka prihvaćenost/odbaćenost i školsko postignuće. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 35(3), 267-288.

- Svrdlin, Đ. (1998). *Pedagog u našoj školi: prilog metodici i organizaciji rada*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Tomčić, L. (2019). Prevencija školskog neuspeha: značaj porodice. *Pedagoška stvarnost*, 65(1), 54-68.
- Zrilić, S. (2005). Autoritarni odgojni stil roditelja kao prediktor školskog neuspjeha. *Pedagogijska istraživanja*, 2(1), 125-138.
- Zuković, S. (2017). *Savetodavni rad u institucijama vaspitanja i obrazovanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet.